

HAYVANAT BAHÇESİNDEKİ CANLILAR ARTIK RAHATA KAVUŞACAK

- Günümüzde hayvanlar eskisi gibi kafeslerde hapsedilmiyor. Yine de modern hayvan parklarında aslanlar, antiloplar ve kutup ayıları "doğal" bir hayat yaşayamamaktadır. Bu konuda ne yapabilir, neyi değiştirebiliriz?

Marianne OERTL

Maymun kafesi önünde duruyoruz. Goril, bölmesinin önünde birikmiş insan yığınınına aldırılmazmış gibi görünüyor. Geniş örgülü bir çitin biraz gerisine oturmuş; ziyaretçi yığınının yeter derecede büyüdüğüne kanaat getirince, yıldırım hızıyla yerden bir toprak topağı alıp, şaşkın seyircilere fırlatıyor. Onlar da buna aynı biçimde karşılık veriyorlar. Gorille seyirciler arasında bir topak fırlatmaca oyunu başlıyor. Gorili en çok keyiflendiren şey, boş eliyle bir şey atarmış gibi yaptığı zaman herkesin bağıra çağıra geri çekilmesi!

Hayvanat bahçesinde, insanlarla hayvanlar birbirleriyle bu derece samimi oluncaya kadar uzun bir öğrenim süresinin geçmesi gerekmiştir. Bu, hayvanlar için acılı bir süre olmuştur. Şimdi anlattığımız küstah goril, kardeşlerinin geçmişte neler çekmiş olduğunun farkında değil. Onlar, demirleri içe doğru kıvrık daracık kafeslerde teker teker hapsedilmiş olarak sonlarını bekliyorlardı. Ortaçağın sonlarında kralar ve prensler, yanlarında yabancı hayvanlar buldurmaya başladıkları zaman ayı, fil, kaplan, aslan, gergedan ve zürafaların da başına aynı şey gelmişti. Hükümdarlar, hayvanlara böylelikle boyun eğdirerek bir bakıma kendi güçlerini göstermek istemişlerdir.

Beterin de beteri var: Eski Roma'daki arenalarda vahşi hayvanlar birbirleriyle ya da insanlarla döğüşmeye zorlanmakta

San Diego Hayvanat Bahçesi'nde Afrika filleri hemen hemen doğal çevrelerindeki gibi dolaşabilmektedirler. Yapay kayalıklar, gölge bulma ve sürtünerek temizlenme gereksinimini karşılar.

idiler. Bu döğüşlerden pek geriye kalan olmuyordu. Şunu da belirtelim ki, Viyana'da daha 1796 yılına kadar hayvanların birbirine parçalatıldığı, pazar ile bayram günleri açık "eğlen-ce tiyatroları" vardı!

Şu var ki, o zamanlar hayvanlar yaşadıkları bakir bölgelerden teker teker yakalanıp, arena ya da sirklere getiriliyordu. Ondokuzuncu yüzyılda, gitgide artan sayıda şehirde hayvanat bahçelerinin kurulmasına başlandığı zaman, durum değişti. Artık hayvan avının altın çağı başlamıştı. Lasso ve daha sonra uyuşturuculu tüfikle hayvan yakalamak, gençlerin romantik tutkusu haline geldi. Özellikle Afrika ve Asya'daki koloniler hayvanat bahçeleri ve müzeler için yapılan görümedik bir ava sahne oldu. Çevrebilimci Herald Wendt, bir araştırmasında şöyle yazıyor: "Bu hayvan ticareti yüzünden muhakkak ki, bazı hayvan cinsleri, özellikle geçen yüzyılın

Fillerin ekendi türlerinden arkadaşa ihtiyaçları vardır. Doğal davranışlarını gösterebilmek için sürüdeki fil sayısının en az sekize ulaşması gerekir.

sonu ile 1960'lara kadar geçen sürede büyük bir kıyım uğramıştır. Buna iyi bilinen bir örnek, orangutanlardır. Bunlar bütün insanımsı maymunlar gibi, seyirciye çok çekici gelen hayvanlardır ve çok arandıkları için doğada nesilleri hemen tükenmiştir.

Bunun sebebi, avcılardan sadece uyuşturucular ve kösteklerle yetinecek kadar romantik davranmamış olmalarıdır. Yavru yakalamak için, çoğu kere anal vurulup öldürülüyordu. Yolda da pek çok hayvan ölüyordu. Herald Wendt'in yaptığı bir tahmine göre, sonunda sağ salım hayvanat bahçesine erişebilen her bir orangutan için, dört erişkin dişinin öldürülmesi ve üç yavrunun da kötü bakımdan ölmesi gerekiyordu.

Bugün Alman hayvanat bahçelerindeki insanımsı (antropoit) maymunlarla diğer bütün canlıların durumu çok daha iyidir. Kalabalık sayıda bir bakıcı, veteriner ve zoolog grubu, onların beden ve ruh sağlığı ile ilgilenmektedir. Ünlü İsviçreli zoolog Heini Hediger "hayvanat bahçesi biyolojisi" kavramını geliştirmiştir. Uzun yıllar Zürih Hayvanat Bahçesi'nin müdürlüğünü yapmış olan Hediger, böylelikle yabancı hayvanların hangi ortamda kendilerini rahat hissettiklerini inceleyen yeni bir bilimin temellerini atmış oldu.

Hediger'in başlıca sorusu şu idi: "Hayvanlara ayrılmış bir bölümün genişliği en az ne kadar olmalıdır ve içinde neler bulunmalıdır?". Ortaya çıkarılmış önemli bir husus şudur: Doğada bir hayvanın yaşadığı bölgenin genişliğini belirleyen şey, hayvanların serbestçe gezinme arzusu değildir. Bölgenin genişliği, hayvanın yiyecek bulma ihtiyaç ve imkânları ile belirlenmektedir. Hayvanat bahçesinde bulunan bir aslan çiftinin bölgesinde ise antilop, zebra ya da başka başka av hayvanları bulunması gerekmez, çünkü bakıcı, altı gün gereken besini getirmektedir. Onun için, hayvanat bahçesinde bazı hayvanlar için ayrılmış bölümler, doğadakinden bin kere daha küçük olabilir.

Yine de, hayvanların türlerinden beklenen davranışı gösterebilmeleri için, bölmelerinde bazı "mobilya"nın bulunması gerekir. Örneğin kunduz, suaygırı ve fil gibi hayvanların girebilecekleri bir su olması şarttır. Geyik, çiftleşme mevsiminde çamur banyosu ister, gergedenların boynuzlarını ağaç gövdelerine sürtmeleri gerekir, antiloplar salgılarıyla bölgelerinin sınırlarını gösterecekleri dallar ararlar; susamurlarına yalnız su değil, toprak da ayrılmalıdır.

Bu şartlar yerine getirildiği zaman, hayvan kendisine ayrılan bölümü kabullenecek ve savunacaktır. Profesör Hediger şöyle diyor: "Hayvanat bahçesindeki canlılar bir çeşit "suçsuz mahkum" olarak kabul etmemeliyiz. Bu, radyodaki

Bu goril bir albinodur. Bunun dışında sadece yaşlı gorillerin sırtı ağarır ve bu işaret de onların gruplarındaki ilk sırayı almalarını sağlar.

türkünün, radyo kutusunun içindeki küçük adamcıkta çıktığını sanmak kadar yanlış bir inanç olur. Hayvanat bahçesindeki yabancı hayvanı bir toprak ya da bölge sahibi olarak düşünmek çok daha yerinde olur. Hayvanın isteği de, mümkün olduğu kadar çabuk kendisine ayrılan yeri bırakıp kaçmak ve tekrar doğaya kavuşmak değil, yuvası ile yerini savunmak ve korumaktır."

Modern hayvanat bahçelerinde hayvanların bölmelerini çevreleyen hendek ve çitlerin ana amacı, hayvanlara (ve insanlara) ayrılan bölgenin sınırlarını göstermektir. Birçok hayvan, çok heyecanlandıkları zaman hendek ya da çitleri aşabilmektedir. Şiddetli fırtınalarda ya da savaşta bombalar düştüğü zaman böyle olaylarla karşılaşmıştır. Bu şekilde bölmelerinden kaçmış olan kanguruların, bölmenin çevresinde çaresizlikle hopyayıp durdukları ve adeta kendilerinin tekrar içeri alınmaları için yalvardıkları görülüyordu. Bir kere heyecanlı yatışı mı, engelli artık içeriye doğru aşamıyorlardı.

Doğada yaşayan vahşi hayvan da "serbest" sayılamaz. Sadece, daha önce savaşarak ele geçirdiği ve kendi türündekilere karşı savunmak zorunda olduğu bölgede tehlikesiz-

San Diego Hayvanat Bahçesi'nde bir çok türün yavruları birarada yaşarlar. Anaları kendilerini emzirdiği için biberonla büyütülürler.

Kenya'da, yabancı eşekleri (zebralar) ve antiloplar (yanda).

ce dolaşabilir. Bunun dışında, bir başka bölgenin sahibi ile karşılaşırca kaçmak zorundadır. Bu yüzden ölüm-kalım savaşları bile verilmiştir. Heini Hediger'e göre, "kuş gibi hür olmak" insanın en eski hayallerinden biridir. Bunu gerçekleştiremediği için, düşüncesinde hiç olmazsa hayvanlara böyle özellikler vermektedir.

Hayvanat bahçesindeki canlılara kendilerini hiç uğraştırmaksızın yemleri verilmektedir. Acaba bu yüzden, örneğin kaplangillerden olanların av yakalama isteğini köreltmiyor muyuz?

Aslan ve kaplanlar için mutlu sonuç, avın yakalanıp afiyetle yenmesidir. Kendilerini bu davranışa iten neden, öldürme arzusu ya da avlanma zevki değil, açlıktır. Aslında, aslanlar tembel hayvanlardır. Serengeti'de güçlü aslanlar, işin kolayını bulmuşlardır: Daha zayıf aslan ya da sırtlanların avını ellerinden almakla yetiniyorlar!

Hayvanat bahçesindeki canlıların kendilerini gerçekten iyi hissedip hissetmediklerinin iyi bir ölçüsü, doğurganlıklarıdır. Bu, hemen bütün türlerde o derecede başarılı olmuştur ki,

Ava çıkmaları gerekmediği ve tembelliğe eğilimli oldukları için, hayvanat bahçesindeki aslanlar, doğadakinin çok daha küçük bölmelerinde rahat ediyorlar.

Yırtıcı hayvanların beslenmesi ziyaretçiler için en ilginç olaylardan biridir. Ancak çok az hareket ettikleri için aslanlar haftada bir gün perhize tabi tutulurlar.

tur ki, modern hayvanat bahçelerinin en büyük problemlerinden biri, nüfus patlamasıdır. Hatta şimdi kaplan ve antiloplara doğum kontrol hapları verilmektedir. Bunun bir başka anlamı, hayvanların artık pek ender hallerde o iyi gözle görmediğimiz hayvan ticareti yoluyla uzak ülkelerden getirilmesine gerek duyulmasıdır. Olağan hallerde aracı bir merkez, hayvanat bahçelerinin satılığa çıkardığı ve değiş-tokuş etmek, elden çıkarmak ya da geçici olarak vermek istediği hayvanların bir listesini düzenli olarak yayınlamaktadır.

Hayvanların davranışları hakkındaki araştırmalardan elde edilen bilgiler, sadece hayvanların hayatını kolaylaştırmakla kalmamış, bakıcıları da bunlardan yararlanmışlardır. Bugün hayvanların, bakıcılarını çoğunlukla kendi türlerinden biri olarak saydıklarını biliyoruz. Biz nasıl hayvanları insanlaştırıyorsak, hayvanlar da başlangıçta yabancı olan insanı kendilerine katmaktadır. Bu, uzunca sürebildiği gibi çarçabuk da olabilir. Sonunda bakıcı artık kaçınılacak bir düşman değil, kendi türlerinden güvenilir bir arkadaş olarak benimsenir. Bunun da bazı sonuçları vardır. Hayvan, bakıcısına rakip ya da karşı cinsten biri gözüyle bakabilir. İlke, bakıcının iyi önderlik edebilmesidir. Bakıcı, öğretmen gibi davranarak ezmeden eğitmeyi bilmelidir.

Hayvanların beslenme alışkanlıklarına da dikkat edilmesi gerekir. Günümüzde hemen her hayvanat bahçesinde, hayvanların ziyaretçiler tarafından beslenmesi yasaklanmış bulunmaktadır. Eskiden hayvanat bahçesi sakinleri çok kereler "pazartesi hastalığı" denen ve bir önceki tatil günü ziyaretçiler tarafından tıkabasa ve yanlış biçimde doyurulmuş olmalarından ileri gelen bir hazımsızlık hastalığına tutulurlardı. Hayvanları korumak için konan bu dışardan besleme yasağı, kuşkusuz yetkililere kolay gelmemiştir, çünkü yabani hay-

Münih Hellabrunn Parkı'ndaki büyük kuş evinde, balıkçıl ve ibis gibi kuşlar ziyaretçilerin başlarının üzerinde uçarlar.

vanlara yem verilmesi, ziyaretçiler için en çekici olaylardan biriydi.

Hayvanlar doğada sürekli olarak yiyecek aramak ve kendilerini düşmanlarına karşı savunmak zorunda oldukları halde, hayvanat bahçesindeki için, bu sözkonusu değildir. Bakıcısının getirdiği yiyeceklerini ellerinden kapacak bir doğal düşmanları da yoktur. Bunun sonucu, özellikle gelişmiş yapıllı hayvanlarda can sıkıntısının baş göstermesidir. Kaplanın kafesinde durmadan dolanması ya da filin hortumunu aynı biçimde sallaması, bu can sıkıntısının ifadesidir. Bunu gidermenin en iyi çaresi, hayvanların türdeşleri ile bir arada bulundurulmalarıdır. Sürü halinde yaşayan hayvanlarda ise yeter sayının olması gerekir. Örneğin normal davranışlarını gösterebilmeleri için fillerin en az sekizi bir araya getirilmelidir.

Hayvanları bir şeyle uğraştırma da başka bir sıkıntı giderme yoludur. Örneğin yem verilirken, ayıbalıklarının etrafına yüzmelerine imkân sağlanır. Fillere de ayaklarını bir tabureye yerleştirmek gibi hareketleri yapmak öğretilir. Zaten trenin kesilebilmesi için bunu yapmaları gereklidir.

Biraz eğlence ve değişiklik, insanımsı maymunlar için özellikle önemlidir. Bunlara Stuttgart'taki Wilhelma Hayvanat Bahçesi'nde, kışın bile yapraklı taze dallar verilmektedir. Maymunlar, oynadıktan sonra bunları parçalayıp yerler. Orangutanlar ise dalları birbirine sarmakta ustadırlar.

Maymunların bölmesine ayrıca çekirdekler serpiştirilir. Maymunlar bunları uzun otların arasında saatlerce araştırdıktan sonra bulur, kırar ve yerler. Kendilerine küçük öğünler halinde, günde yedi defa besin verilir. Yemek vakti, maymunlar için her zaman günün en önemli anıdır. Maymunları suyla oynamasını severler. Wilhelma'da insanımsı maymunların eğlenebileceği fısıkiyelil havuzlar da yer almaktadır.

Wilhelma'nın müdürü olan Profesör Neugebauer şunları söylüyor: "Bizim hedefimiz hayvanların doğadaki çevrelerinin aynısını yaratmak değildir. Bunu yapamayız. Ancak hayvanları rahat ettirmek için bunun yerine geçecek bir ortam

Yaşam alanlarının gitgide daralması nedeniyle, Afrika'nın tropik ormanlarındaki gorillerden, doğada ancak bir kaç tane örnek kalmıştır. Goriller ileride belki ancak hayvanat bahçelerinde nesillerini sürdürebileceklerdir.

yaratabiliriz. Bunu da pek güzel başarmış bulunuyoruz. Aksi halde şimdiki gibi hayvanlarımızda nüfus patlaması problemi ile karşılaşmaz, dışarıdan hayvan getirmek zorunda kalırdık".

Hayvanat bahçesindeki canlılar, sadece doğadaki bazı davranışlarını değiştirmek bir yana, bir de yeni bir duruma uymak zorundadırlar. Bu da, insanların durmadan kendilerine bakmalarına alışmaktır.

Her gün akın akın gelen ziyaretçilerin hayvanat bahçesindeki üzerindeki etkisi ne olmaktadır? Bir tarihte ortaya

Bakıcı, goril sürüsünün lideri olarak kabul edilir; eğer onlara nasıl davranacağını bilirse, hayvanlar da kendi aralarında yeterli toplumsal ilişkileri kurarlar. Ancak kendilerini rahat hissettikleri zaman yavru yetiştirebilen gorillerin sorunu, ilk kez ana olan gorillerin yavrularına nasıl bakacaklarını bilmemeleridir.

çıkınış olan acil bir durum, aynı zamanda bir hayat deneyi yerine geçmiştir. Züriç Hayvanat Bahçesi şap hastalığı yüzünden birkaç hafta kapanmak zorunda kalınca, birçok hayvanda dış dünyaya karşı genel bir ilgisizlik gözlenmiştir. Hayvanlar sıkılmış olarak bir köşede oturuyor ve kendilerine gösterilen her ilgiye seviniyorlardı. Öyle görülüyor ki, çoğu hayvan için seyirciler sevinç veren bir değişiklik sayılmaktadır.

Züriç Hayvanat Bahçesi'nde kendisine "Pfyfer" adı takılmış bir maymun, özellikle ün kazanmıştı; çünkü kendisine "yakın" saydığı ziyaretçileri tiz bir ıslıkla selamlıyordu. Grubunun önderi durumunda olan Pfyfer ileri bir yaşta ölünce, ziyaretçileri ıslıkla selamlama işini, kudemce ondan hemen sonra gelen erkek maymun üstlendi!

Hayvanat bahçesinin sakinleri bilime de hizmet etmektedir. Doğada önümüzden koşup geçen yabani hayvanlara bakarak, onların hangi gıdalara ne kadar ihtiyaçları olduğunu, yavrularını kaç ay taşıdıklarını ve kaç yavrular olduğunu, toplumsal davranışlarını ve gece hayvanlarının adetlerini nasıl anlayabilecektik?

Bir örnek verecek olursak, Dortmund Hayvanat Bahçesi'nde büyük karınca ayısının doğumu, büyümesi ve davranışlarının gelişimi, yıllar boyunca izlenip kaydedilebilmiştir. Oysa, Güney Amerika'daki Mato-Grosso savanasında serbestçe dolaşan bir karınca ayısı ve yavrusunu gözlemekle bu gibi bilgiler elde edilemezdi. Böyle etraflı araştırmalar, ancak hayvanat bahçelerinde mümkün olabilmektedir.

Son elli yıldan beri hayvanat bahçelerine, zoologların en önemli olarak gördükleri yeni bir görev verilmiş bulunmaktadır. Bu da, türlerin korunmasıdır. Bazı türlerin nesli o kadar azalmıştır ki; bugün hayvanat bahçesinde yaşayan örneklerin sayısı, doğada serbest olarak bulunanlardan daha fazladır. Hatta Brezilya'da yaşayan bir çeşit maymunun nesli, ancak hayvanat bahçesindeki örneklerini çoğaltmak ve tekrar Brezilya'da yaşadıkları tropik ormana geri göndermekle korunabilmiştir. Dünya Yabani Hayvanları Koruma Fonu WWF'nin bütün dünyadaki hayvanat bahçeleriyle yaptığı işbirliği sonucunda antilop, geyik ve yabani at gibi hayvanların hayvanat bahçelerinde tekrar çoğaltılması mümkün olmuştur. Çeşitli kuşların, yaban keçisi ve öküzlerinin, vaşak ve kunduzların nesli de böylelikle korunabilmiştir.

Ne var ki, hayvanat bahçelerinde dünyaya gelen yavrular, her zaman doğada yaşamaya alışamamaktadır. Örneğin kaplanları yeniden doğaya döndürmek pek mümkün olamaz.

En büyük keseli hayvan olan Tasman keseli kurtlarının sonuncusu Hobbart Hayvanat Bahçesi'nde ölmüştür. Bu hayvanın dışısının arkaya doğru açılan bir kesesi vardı.

Uzmanlar, artık sadece hayvanat bahçelerinde rastlanan Przewalski atlarının Moğolistan'da yeniden nasıl yetiştirilebileceğini araştırıyorlar.

Yaban tavuklarında da aynı durum gözlenmiştir. Zaten doğada bunların bannabileceği bataklık ve ormanlar gitgide yok olmaktadır. Hayvanat bahçelerinde yetiştirilmiş goriller için de artık bir daha doğaya dönüş yoktur. Hatta bu şekilde yetişmiş bir hayvanı tekrar doğaya bırakmak hayvana bir iyilik değil, eziyet olmaktadır.

Aslında hayvanı ekolojik çevresiyle birlikte ele almak gerekir. Ziyaretçiler sadece hayvanlara şöyle bir bakmakla yetinmemeli, doğal çevrelerinin tehlikede olduğunu ve bunun için bir şeyler yapılması gerektiğini de hatırlanına getirmelidirler. Wilhelm'a'nın müdürü Prof. Neugebauer düşüncelerini şöyle ifade ediyor: "Hiç kimse bilmediği bir konu için savaştırmaz. Hayvanlar, ziyaretçiler kendilerini hayvanat bahçesinde seyredebildiği için, doğadaki türdeşlerinin ve çevrelerinin korunma altına alınmasının bir çeşit propagandasını yapmaktadır. Hayvanın ve çevresinin korunmasını sağlayan en iyi reklam, gene hayvanın kendisidir".

Geleceğin hayvanat bahçelerinin, hayvanların çevreleri ile birlikte korunacağı "ekoparklar" biçiminde olması tasarlanmaktadır. Hatta mümkün olduğu ölçüde, insanlarla hayvanlar arasındaki bütün engeller kaldırılacaktır. Florida'daki Maymun Parkı ve Güney Kaliforniya'daki San Diego Vahşi Hayvanlar Parkı, bu konuda atılmış ileri adımlar olarak kabul edilmektedir. San Diego parkında gergedan, fil ve zürafaların serbestçe dolaşabileceği bir Afrika çevresi yaratılmıştır. Böyle dev hayvanat bahçeleri, kuşkusuz şehrin içinde yer alamayacak; ama hayvanların yaşayışı konusunda çok daha etraflı ekolojik incelemelerin yapılmasını sağlayacaktır.

Böyle giderse; kısa bir süre sonra birçok türün hayvanat bahçesinde yaşayan örneklerinin sayısı, doğadakileri aşacaktır. Prof.Hediger bundan emin ve şöyle diyor: "Yabani hayvanlar, özellikle büyük olanları, insanoğlu ve onun teknik tesisleri yüzünden gitgide kendi doğal çevrelerinden sürülmemekte ve bunun yerine anakentlerdeki hayvanat bahçelerinde bannak bulunmaktadır. Eğer bütün dünyadaki 400 kadar hayvanat bahçesinde yaşayan canlıları birlikte ele alırsak, ortaya muazzam bir sayı çıkar".

Öyle görünüyor ki, insan ve hayvanın yaşadığı çevreler arasında karşılıklı bir değişim ve dönüşüm yaşıyoruz. Bunun yarar ve zararının tanıkları da yine bizler olacağız.

P.M.'den kısaltarak çev.: Dr. Ergin KORUR